

MEMORIA ACTELOR RADICALE DE DISCRIMINARE ȘI EXCLUDERE

ZOLTÁN TIBORI-SZABÓ*, GÁBOR GYÖRFFY

ABSTRACT

MEMORY RADICAL ACTS OF DISCRIMINATION AND EXCLUSION

The memorialization of the Holocaust and the subsequent condemnation of those political regimes that led to this genocide unique until today in human history is a continuous, normal exercise in democratic societies. Younger Central and Eastern European democracies, like Romania, took the first steps toward discerning the historical truth of the infamous era of fascism lead by Ion Antonescu only after 1990 and make efforts to boldly confront the darker elements of their own past. Recent issue of the journal *Psihologia socială* from Iasi is a good example not only for the act of the courageous confrontation with truths hitherto largely hidden from the public, but also a successful attempt for the extension of research and interpretation of the phenomena of discrimination, inequality and exclusion, but also for the memorialization of genocidal events unfortunately increasingly present in today's world.

Keywords: discrimination, expulsion, genocide, Holocaust, pogrom.

O interesantă lectură este oferită cititorului de numărul recent apărut al revistei „Psihologia socială”¹, editat de un grup de cadre didactice și cercetători de la Departamentul de Psihologie al Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași și alți distinși specialiști afiliați unor prestigioase universități europene. Purtând subtitlul *Discriminare, inegalitate, excludere (I)*, acest număr al revistei este dedicat comemorării a 75 de ani de la Pogromul de la Iași din 28–30 iunie 1941.

* The Faculty of Political, Administrative and Communication Sciences, Babeș-Bolyai University, Cluj-Napoca, Romania; e-mail: tibori@fspac.ro.

¹ „Psihologia socială”, nr. 37(I)/2016.

„Revista română de sociologie”, serie nouă, anul XXVIII, nr. 1–2, p. 93–98, București, 2017

Creative Commons License
Attribution-NoDerivs CC BY-ND

Editorialul este semnat de profesorul universitar Mihai Dinu Gheorghiu, un cunoscut și apreciat specialist în probleme de psihologia și sociologia excluderii sociale, fin cunoscător al psihosociologiei intelectualității și al raporturilor acesteia cu cunoașterea, cu diferitele ideologii și grupări ideologice și, nu în ultimul rând, cu instituțiile puterii, totodată și un *citoyen* activ, cu opinii bine conturate, bazate pe o cunoaștere aprofundată a istoriei, tradițiilor și, în aceeași măsură, a chestiunilor actuale ale societății în care trăim.

Autorul clarifică de la bun început conceptele care au stat la baza redactării lucrării. Cunoașterea în profunzime de către cercetători „a proceselor, evoluțiilor și transformărilor diverselor forme de discriminare”, deslușirea interconexiunilor mecanismelor „de privare relativă și de gratificare relativă în construirea imaginii de sine, în stigmatizare, în atitudinile și relațiile dintre grupuri, în formarea stereotipurilor și în construcția identităților sociale” conduc în mod firesc – în special în condițiile emergenței unor noi domenii de studii, precum și ale schimbării contextelor politice, economice și sociale, cum ar fi, spre exemplu, noua criză a capitalismului, fenomenele migraționiste în masă, la care aș adăuga și criza sistemică prin care trec azi democrațiile liberale – la necesitatea regândirii rezultatelor și concluziilor cercetărilor anterioare și în cele din urmă la cea a reexaminării periodice a complexei problematice a discriminărilor, inegalităților și excluderilor. Este o problemă supusă adesea unor abordări contradictorii, care impun „luări de poziție și din partea cercetătorilor, cu privire la victime, ca și față de instituțiile și grupurile discriminante, precum și în privința interacțiunilor dintre ele”.

Aflăm și faptul că revista consacră de fapt două numere consecutive acestei teme: numărul apărut acum, precum și următorul, care va fi publicat tot în 2016. Numărul recent apărut, dedicat memoriei victimelor Pogromului de la Iași, aduce în prim plan această formă radicală de excludere, dar în paralel cu acest demers atrage atenția și asupra studiilor despre Holocaust și genocid, care – conform părerii profesorului Gheorghiu – constituie un „conglomerat de cercetări multidisciplinare”, recunoscute ca atare de către comunitatea științifică internațională doar începând cu anii 1990 și devenite subiect al preocupărilor științifice autohtone mai aprofundate doar după elaborarea a două importante documente: Raportul Final al Comisiei Internaționale pentru Studierea Holocaustului în România, condusă de regretatul Elie Wiesel, respectiv Raportul Final al Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, condusă de Vladimir Tismăneanu. Aceste documente au fost rezultatul unor decizii de natură politică din România. Vulnerabilitatea la instrumentare politică este constatată de fapt de către autorul editorialului și în cazul celor două institute de cercetare omologe, chiar dacă acestea au drept scop declarat acțiunea socială, influențarea opiniei publice, schimbarea mentalităților, respectiv susținerea și dinamizarea societății civile.

Concluzia este foarte clară. În condițiile problemelor, contradicțiilor, vulnerabilităților și limitărilor, studiile referitoare la chestiunea excluderilor

extreme, cum ar fi spre exemplu genocidul, pogromul, Holocaustul, nu pot fi lăsate exclusiv în seama istoricilor. În opinia autorului și psihologia socială are un cuvânt de spus în acest domeniu, deoarece confruntarea dintre istorie, memorie comunitară și memorie socială impune reexaminarea problematicii repetabilității unor acte de excludere extremă.

Editorialul este extrem de bine completat de amintirile unuia dintre cei dintâi teoreticieni ai psihologiei sociale, brăileanul Serge Moscovici, stabilit în Franța și devenit francez după cel de-al Doilea Război Mondial. Aceste memorii, apărute în limba română în anul 1999 la Polirom, în traducerea Magdei Jeanrendau, conțin un fragment, reprodus în acest număr de revistă, referitor la Pogromul de la Iași, text menit să invite publicul cititor la o adâncă reflecție.

În capitolul al doilea, intitulat *Psihologia socială în dialog*, avem un interesant interviu realizat de același Mihai Dinu Gheorghiu cu profesorul universitar Alexandru Florian, director general al Institutului Național pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel” (INSHR-EW). Una dintre principalele teme de discuție o constituie Pogromul de la Iași – avem parte de o contextualizare precisă a acestui genocid. Este definit foarte clar drept „cel mai intens eveniment distructiv de tip pogromistic din prima parte a secolului XX, la începuturile celui de-al Doilea Război Mondial”, „instrumentat, pregătit și produs de instituțiile românești cu colaborarea voluntară a unor cetățeni din Iași și cu sprijinul unor trupe ale armatei germane care se aflau staționate în Iași”, crimă în masă a cărei responsabilitate principală a fost cea a statului român.

Situat ca număr de victime (13 000 de evrei dispăruți, circa 30% din populația evreiască și peste 16% din întreaga suflare a Iașului de odinioară) printre primele trei pogromuri din Europa de Est, acest masacru a constituit „preludiul Holocaustului”, „deci a ultimei faze de distrugere fizică a evreilor” din România, având loc la doar câteva zile după declanșarea Războiului spre Răsărit, împotriva Uniunii Sovietice. Profesorul Florian face referire la forța probatoare a documentelor de arhivă, care demonstrează că cel de-al Doilea Război Mondial a constituit pentru regimul condus de Ion Antonescu un excelent prilej pentru a porni și un război „sfânt” împotriva populațiilor alogene, cu scopul de a „curăța” țara de minorități, în special de slavi și evrei, considerați cei mai importanți inamici ai României, și de a transmite astfel un mesaj foarte puternic și comunității evreiești.

Sunt trecute în revistă în același timp evenimentele de memorializare a Pogromului de la Iași, trasându-se și traiectoria istorică a acestor acte de aducere aminte în diferite contexte politico-istorice. În cursul discuției s-a pus accent pe mesajul și conținutul comemorărilor, al ceremoniilor de acordare a unor importante distincții supraviețuitorilor, al expozițiilor de fotografie și de artă plastică, al conferințelor și seminariilor organizate după înființarea INSHR-EW în anul 2005, o dată la cinci ani, și anume în 2006, 2011, respectiv 2016. S-a vorbit de asemenea despre bibliografia pogromului, accentuându-se faptul că principalele studii științifice și materiale memorialistice pe care le deținem în acest domeniu au apărut

fie imediat după război, fie după schimbarea de regim din 1989, jalonându-se și pașii de urmat de cercetarea istorică, necesar a fi aprofundată în special în direcția criticii izvoarelor existente, dar deopotrivă a deslușirii faptelor și rezultatelor proceselor în care s-au tras la răspundere participanții la asasinat și făptuitorii genocidului. S-a făcut și o scurtă referire la faptul că, urmare a agresiunii trăite, un număr foarte mare de supraviețuitori ai pogromului au luat după război calea pribegiei, fără a se mai întoarce niciodată în orașul lor iubit. Unii s-au mutat în alte orașe ale României, alții s-au stabilit în străinătate, cei mai mulți în Palestina/Israel sau în state ale Europei Occidentale, precum și în SUA.

Partenerii dialogului dezbat apoi problema apariției, a înființării INSHR-EW, rememorând atmosfera antisemită din anii 1990, infectarea progresivă a spațiului public, inclusiv a unor instituții importante ale statului, cum ar fi de exemplu Parlamentul României, cu mesaje negaționiste cu privire la Holocaustul din România, precum și permiterea comemorării oficiale a făptașilor și făptuitorilor acțiunilor criminale îndreptate împotriva evreilor din România. Profesorul Florian a amintit succint și practica înălțării de statui unor criminali de război, a denumirii unor străzi și școli după aceștia, subliniind faptul că în acea perioadă „aveam o memorie socială foarte contradictorie, care înclina mai mult și era mai vizibilă, mai agresivă pe aceste forme de nerecunoaștere a distrugerii evreilor din România și de declinare a responsabilității românești”.

Cititorul avizat va ști să citească și printre rânduri și își va aminti condițiile în care a fost creată Comisia Wiesel și institutul care poartă numele marelui dispărut. Pentru toți ceilalți se cade precizat că după diferite declarații negaționiste ale unor conducători români ai epocii (premierul Adrian Năstase, ministrul Culturii, Răzvan Theodorescu și alții) scandalul cel mai aprig a fost provocat tocmai de o declarație a președintelui Ion Iliescu, dată în cadrul celebrului interviu acordat cotidianului israelian „Haaretz”, apărut în numărul din 25 iulie 2003, în care șeful statului a făcut declarații negaționiste clare cu privire la Holocaustul din România, refuzând totodată restituirea proprietăților evreiești. Aceste declarații au fost urmate de puternice proteste din partea guvernului israelian și a organizațiilor evreiești din întreaga lume. Urmarea acestor evenimente a fost constituirea Comisiei Internaționale pentru Studierea Holocaustului în România, comisie condusă de către Elie Wiesel, laureat al Premiului Nobel pentru Pace, care a întocmit, după numirea ei de către Guvernul României la 5 mai 2004, Raportul Final, în ale cărui concluzii s-a stipulat în mod explicit că responsabilitatea pentru uciderea evreilor și romilor din România revine cu prioritate guvernelor lui Ion Antonescu.

Sunt amintite și cifrele privind numărul victimelor la care a ajuns comisia, și anume între 280 000 și 380 000 de evrei și 11 000 de romi, respectiv problematica oferirii unui interval prea larg pentru numărul evreilor pieriți, oferindu-se și explicații pertinente pentru aceste cifre. În legătură cu această chestiune, profesorul Florian a afirmat următoarele: „Este un semn faptul că s-au dat două praguri prin care înșiși membrii comisiei îndeamnă la continuarea cercetării istoriei Holocaustului și după 2004, că toate lucrurile sunt de fapt în mișcare”.

În cadrul interviului au fost trecute în revistă și recomandările comisiei în privința memorializării Holocaustului, care a fost considerată îndeplinită prin ridicarea Memorialului de la București, respectiv prin stipularea educației despre Holocaust, recomandare rămasă în mare parte doar pe hârtie. S-a accentuat faptul că legislația românească adoptată impune două forme „de a ne raporta la chestiunea memorialistică: una de a dezvolta un anumit proiect comemorativ în sine și alta de a reacționa, de a fi activ în societatea civilă în condițiile în care sunt puțini actorii civici care reacționează la acele manifestări care au un efect invers asupra memoriei Holocaustului”. Alexandru Florian a oferit un lung șir de exemple și în acest sens, dar și altele, despre negaționismul prin comparație și prin trivializare, încă foarte prezent în societatea românească.

Ultimele întrebări se referă la biografia interlocutorului, despre care au apărut în ultimul timp și în spațiul public unele informații false. Alexandru Florian a avut suficientă modestie pentru a nu răspunde pe larg la întrebările puse, punctând doar câteva elemente biografice mai importante ale sale și ale familiei din care provine. A admis, în legătură cu dezbaterea, că tatăl său, Radu Florian, a fost profesor universitar de filosofie marxistă, dar nu a răspuns provocării de a-i caracteriza prestația. Vom completa aici afirmațiile sale, menționând că documente aflate în arhiva CNSAS demonstrează cu prisos preocupările profesorului Radu Florian în ceea ce privește critica filosofiei marxiste și a regimului comunist din România. Vom aminti aici doar corespondența sa cu profesorul Ernő Gáll de la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj, redactor șef al revistei clujene „Korunk”, urmărit și el de către Securitate pentru opiniile sale critice în privința filosofiei marxiste și pozițiile sale potrivnice regimului².

Interviul este urmat de un studiu semnat de Ana-Maria Bărbulescu, colegă a profesorului Florian la INSHR-EW, studiu focalizat pe problematica utilității cunoașterii și asumării trecutului, care face un bilanț al realizărilor INSHR-EW în cursul celor peste zece ani trecuți de la înființarea acestuia la 4 august 2005. Studiul conține de asemenea referiri incitante la lucrările lui Giorgio Agamben, Richard Jenkins, Jean Améry, Pierre Nora și Imre Kertész.

Capitolul al treilea al revistei cuprinde trei studii interesante, în limba engleză, concentrate pe problematica discriminării și excluderii în societatea contemporană. Primul, intitulat *Efectul Afrodita: discriminarea persoanelor moderat atractive pe piața muncii* (autori: Septimiu Chelcea și Loredana Ivan), este extrem de documentat, bazat pe o cercetare aprofundată a fenomenului, și are drept scop conștientizarea discriminării pe piața muncii a persoanelor moderat atractive fizic, în beneficiul celor atractive ca înfățișare, propunând în final și măsuri pentru diminuarea discriminării pe baza înfățișării la angajare. Cel de-al doilea, purtând titlul *Sinele autentic – rolul determinant în atingerea scopurilor comune* (autor: Cristina Maria Bostan), ne propune o abordare interesantă a subiectului cercetat,

² CNSAS, Direcția Arhivă Centrală, I 210370, 10 volume.

axată primordial pe perspectiva motivației umane și a relațiilor romantice. Iar cel de-al treilea studiu, semnat de Diana-Maria Cismaru și Loredana Ivan, este intitulat *Percepția profesorilor despre factorii de risc asociați cu abandonul școlar al liceenilor* și are concluzii foarte verosimile, enumerând drept factori primordiali: demotivarea profesorilor, implicarea scăzută a elevilor în activitățile școlare, comportamentul sexual timpuriu, apartenența la grupuri minoritare, dependența de droguri și de internet, lipsa consilierii, precum și problemele de familie, cauzate adesea de migrația părinților pentru a munci în străinătate.

Capitolul al patrulea (*Observator internațional în științele sociale*) conține conferința cu tema *Recepția operei lui Max Weber în Franța*, susținută în limba franceză la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași la 19 mai a. c. de către Jean-Pierre Grossein, conferențiar emerit de sociologie la Universitatea Paris VIII, precum și discuțiile care i-au urmat, notate și adnotate de către același Mihai Dinu Gheorghiu.

Acest text este urmat de două importante note de cercetare, ambele tot în limba franceză. Prima, care aparține Marianeii Lecarpentier și e intitulată *Probleme de factură psihologică și socială a inegalităților și discriminărilor*, ne oferă o radiografie a societății franceze dintr-o perspectivă psihosocială, iar cea de-a doua, semnată de Dana Ionescu și intitulată *Reconstrucția memoriei colective a plecării imigranților evrei români către Montréal în anii Holocaustului*, are la bază 76 de interviuri realizate de Centrul Comemorativ al Holocaustului din Montréal cu evrei români care trăiesc sau au trăit la Montréal, neexploatate până în prezent și care oferă autoarei un bogat material empiric pentru cercetarea sa.

Capitolul și numărul de revistă se încheie cu șase recenzii semnate de Mihai Dinu Gheorghiu, Cristian Gafton, Ovidiu Gherasim-Proca, Iancu Filipescu, Gabriela-Violeta Iordăchiță și Ștefan Bosomitu. Sunt oferite cititorului lucrări semnate de Abram de Swaan, Leonard S. Newman și Ralph Erber (editori), Yves Gingras, Septimiu Chelcea, Cornel Ban și Mara Mărginean, axate în principal pe același subiect al inegalității, discriminării și excluderii.

După părerea noastră, acest număr de revistă reprezintă o încercare reușită de lărgire a cadrului de cercetare și de interpretare a fenomenelor de discriminare, inegalitate și excludere, respectiv de memorializare a evenimentelor genocidare, din păcate tot mai prezente în lumea de astăzi.